

עורכים: פרופ' עפרה בנג'ו והראל חורב כרך 1, גיליון מס' 5, 5 במאי 2011

לקראת רגע ההכרעה בסוריה

פרופ' אייל זיסר

בשבוע שעבר הטיל בשאר אל-אסד את הקלף האחרון שעוד נותר באמתחתו ושיגר את יחידות הצבא הסורי בניסיון לשבור את ההתקוממות ההולכת ומתפשטת נגד משטרו בכל רחבי המדינה. ההפגנות שהחלו באמצע חודש מרץ בכמה מערי הפריפריה בדרום המדינה ולאורך החוף הסורי כבר הפכו זה מכבר להתקוממות רחבת היקף בה נוטלים חלק מאות אלפי אזרחים. מדי יום שישי יוצאות בכל רחבי המדינה הפגנות הקוראות להפיל את המשטר, ובין יום שישי האחד למשנהו מצויה המדינה במצב של שיתוק, ולמעשה אזורים נרחבים, בעיקר בערי השדה, כבר אינם בשליטתו של המשטר בדמשק.

בתחילה ביקש אסד לטפל בהתקוממות בעזרת אותו מרשם שבו השתמשו עמיתיו בתוניסיה ובמצרים. הוא פיטר את הממשלה הסורית, הודיע על שורה של הקלות כלכליות לאזרחים, ולבסוף גם ביטל, כמי שכפאו שד, כמה חוקים ותקנות, ובראשן את חוק החירום הנהוג בסוריה משנת 1963. אלא שכל סורי ידע להשוות בין האיטיות שבה נהג המשטר בחוק החירום, לבין המהירות שבה תיקן הפרלמנט הסורי ב-10 ביוני 2000 את החוקה הסורית. בדיון שנמשך פחות מרבע שעה הוריד הפרלמנט את גיל המינימום של נשיא המדינה מ-40 ל-34, ובכך איפשר לבשאר אל-אסד לרשת את אביו. ואכן, מדובר היה בצעדים קוסמטיים. שהרי בשאר, בניגוד למה שחשבו רבים במערב ובעיקר בממשלו של ברק אובמה, אינו חלק מהפיתרון אלא חלק מן הבעיה שהיא המשטר שבראשו הוא עומד: משטר דיקטטורי בעל מימד עדתי ושושלת, בכסות אידיאולוגית אותה מספקת מפלגת הבעת'. טיבו וטבעו של משטר זה, כמו גם האופן שבו הוא מתנהל, הם העומדים ביסוד המשבר הפוקד את סוריה כיום.

צעדיו המהוססים של בשאר לא עלו יפה. דומה שאף הגבירו את תאבונם של המוני המפגינים ובודאי שעודדו אותם להחרף את תביעותיהם. וכך, את הקריאות שנשמעו בראשית הדרך בזכות שינוי, רפורמות וחירות החליפה הקריאה "העם רוצה בהפלת המשטר". התרחבותן של ההפגנות לכל רחבי המדינה, העובדה שסחפו אחריהן גם את אזורי הכורדים בצפון-מזרח המדינה ואת הדרוזים בהר הדרוזים ואפילו ברמת הגולן, ובעיקר, הגעת המחאה עד לפאתי דמשק, לשכונות אל-מידאן ואל-ברזה, היא שדחפה את בשאר ללכת בעקבות אביו, חאפטי, ולהטיל את הצבא כדי להכריע את המערכה בטרם יהיה מאוחר מידי. על רקע זה נשלחו כוחות הצבא להעניש את העיר דרעא ולשדר בכך מסר מרתיע לכלל אזרחיה של סוריה.

מאמצי המשטר לדכא את אש המרד לא עלו יפה כפי שהוכיחו אירועי יום השישי של ה-30 באפריל 2011 שבמהלכו יצאו מאות-אלפי סורים לרחובות ועשרות מהם נהרגו באש החיילים והשוטרים. נראה אפוא כי הבעיה בסוריה עמוקה מכדי שניתן יהיה לדכאה בעזרת כידוני הצבא. אפשר להניח שאמצעי הדיכוי האכזריים בהם נוקט השלטון רק יגבירו וירחיבו את אש המרד.

ראוי להדגיש כי קיים הבדל משמעותי בין אירועי העיר חמאת בפברואר 1982 לבין האירועים הנוכחיים. באירועי חמאת נשלח הצבא הסורי ללחום נגד מתקוממים חמושים שהשתלטו על העיר והביא על פי הערכות למותם של כ-20 אלף איש, בעוד שבאירועי דרעא מדובר בעיקרו של דבר במפגינים לא-חמושים שהסתגרו לפי שעה בבתיהם וממתנינים עד יעבור זעם. ואומנם מספר ההרוגים בדרעא נמוך באופן משמעותי ביחס לאירועי חמאת 1982. ההתמודדות הנוכחית של המשטר עם המשבר מעידה על הקושי וחוסר היעילות של יחידות צבא סדירות בהתמודדות עם מטרה כה אמורפית כאוכלוסייה אזרחית המפגינה ברחובות אך מסתגרת בביתה למראה הטנק הראשון.

ועם זאת, המערכה בסוריה רחוקה מהכרעה. ראשית אין עדיין כל סימן כי תושבי הערים הגדולות ובראשן, דמשק וחלב המהוות את עמוד התווך של המדינה, החליטו לרדת מן הגדר ממנה הם צופים במתרחש ולהצטרף למחאה. אם יעשו כן הרי שיזנחו את מחויבותם ליציבות היחסית השוררת במדינה בעשורים האחרונים תחת שלטונה של שושלת אסד. יציבות זו הייתה עד לאחרונה עדיפה בעיני תושבי הערים הללו על פני הזינוק אל הלא-נודע העלול להביאם למציאות דמוית עיראק או לבנון,

דהיינו, מרחץ דמים בין עדות, אנרכיה ושלטון של כנופיות טרור. סוריה, אפוא נעדרת עדיין את כיכר אל-תחריר המצרית, וצעירי דמשק עודם מסתגרים בבתיהם. שנית, הצבא הסורי ומנגנוני הביטחון, ולצידם מערכות הממשל ומוסדות המדינה, מפגינים לעת עתה לכידות כמו גם נאמנות ומחויבות למשטר. בהקשר לצבא הסורי, המדובר לא רק בצמרת הצבאית והביטחונית שהיא, כידוע, בשר מבשרו של המשטר כי אם גם בקצונה הזוטרה שבחלקה הגדול נמנית על העדה הסונית, וכן גם במאות-אלפי מגויסי החובה. אלה ממשיכים לעת עתה למלא את הפקודות שנתנו להם מפקדיהם, חלקם בני העדה העלווית הנמנים על משפחת אל-אסד. ולבסוף, התגובה הבינלאומית למתרחש בסוריה עודנה רפה. הקהילה הבינלאומית, ובראשה ארצות הברית לא החליטה עדיין מה עדיף – הישארותו של בשאר על כסאו או נפילתו, על כל המשתמע מכך. נראה כי הזמן פועל לרעתו של בשאר. כך גם רוח התקופה והאווירה בעולם הערבי וברחוב הסורי, שאותה משקפת בצורה הטובה ביותר, רשת אל-גז'ירה. זו שינתה באחת את עורה, וממגינתו של המשטר הסורי הפכה לחריפה ולבוטה שבמבקריו. בכך היא נתנה את האות לגורמים חשובים בעולם הערבי, ובהם הזרם האסלאמי שאחד ממנהיגיו המובילים, השיח' יוסף אל-קרדאוי, כבר קרא בגלוי להפלת המשטר הסורי. גם ממשלת טורקיה בראשות ארדואן וכמוה גם תנועת החמאס נראות כמכלכלות צעדיהן לקראת התנתקות בלתי נמנעת ממשטרו של אסד. סוריה מתקרבת לכאורה לרגע של הכרעה. בקצב ההתפשטות הנוכחי של ההפגנות אין שום סיבה להניח שחידק המרי לא ידביק לבסוף גם את תושבי דמשק וחלב. עם זאת, המשטר הסורי עודנו נאבק כנגד מתנגדיו ועודנו מקיים שליטה במדינה, לכל הפחות בערים הגדולות. מבחינתו מדובר במאבק לחיים או למוות, לא רק של בשאר אל-אסד ומשפחתו, אלא גם של רבים מבכירי משטרו. כל זאת, כשברקע מאיים השד העדתי להרים את ראשו בסוריה לחרדתם של רבים מבני העדה העלווית, העשויים להצטופף ברגע שכזה סביב המשטר.

המרד האסלאמי נגד משטר הבעת' נמשך קרוב לשש שנים, בין השנים 1976 - 1982, עד שהוכרע לבסוף בכידוני הצבא. אפשר אפוא שגם הפעם תיקלע סוריה לתקופה ממושכת של חוסר יציבות ושל העדר הכרעה בקרב על השליטה בה ועל עתידה. עם זאת, המרד האסלאמי היה מראשיתו בעל אופי אלים שהתמצה במעשי חבלה ורצח שאותן ביצעו כנופיות של האחים המוסלמים. ההתקוממות הנוכחית נושאת אופי עממי, היא בעלת היקף רחב הרבה יותר, ומעוזיה הינם באזורי פריפריה, כמו דרעא, והאזורים הכפריים שסביב לדמשק, שבשנות המרד האסלאמי שמרו דווקא אמונים למשטר הסורי.

צחוק הגורל הוא כי מעשי הדיכוי האכזריים בהם נקט משטרו של חאפטי אל-אסד בשנות השמונים המוקדמות הביאו דווקא את הנשיא הסורי לשיא תהילתו הפוליטית. חאפטי אל-אסד הפך את סוריה למדינה יציבה ובעלת מעמד אזורי ובינלאומי, והוא עצמו הפך למדינאי בינלאומי מוכר ומוערך שהכל רוצים ביקרו. כשהחלו המהומות בעולם הערבי נשמעה הטענה כי הזמנים השתנו ובשל מהפכות האינטרנט, הפייסבוק וערוצי הטלוויזיות הלווייניים, ולפיכך, שנות השמונים - שנות הדיכוי האכזרי בסוריה - אינן יכולות לחזור על עצמן. עתה נותר לצפות ולראות האם בטענה זו היה ממש או שמא בסוריה מה שהיה הוא שיהיה.

הנך נמנה על רשימת התפוצה של מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. אם ברצונך שלא להימנות עליה אנא שלח דוא"ל לכתובת listserv@listserv.tau.ac.il עם הכותרת "unsubscribe dayan-center".